

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТАБАЧУК АНДРІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 330.342: 303.725.2

**ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ
СИСТЕМ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 08.00.01 – економічна теорія
та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор економічних наук, професор
Кульчицький Богдан Володимирович,
Львівський національний університет імені
Івана Франка, професор кафедри
економічної теорії.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Павлова Олена Миколаївна,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, завідувач
кафедри аналітичної економіки та
природокористування;

кандидат економічних наук, доцент
Шевчик Богдан Михайлович,
Львівський торговельно-економічний
університет, доцент кафедри теоретичної та
прикладної економіки.

Захист відбудеться «06» листопада 2019 року о 13:30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.22 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79008, м. Львів, проспект Свободи, 18, ауд. 115.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79601, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий «05» жовтня 2019 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради _____ доц. Стасишин А.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема екологізації економічних систем в умовах посилення глобалізації є однією з актуальних у сучасній економічній теорії, бо на початку ХХІ століття екологізація та глобалізація є ключовими домінантами трансформації сучасних економічних систем. Відтак, дослідження теоретико-методологічних засад функціонування економічних систем без належного врахування цих процесів не даватиме повної картини особливостей розвитку існуючих та становлення нових економічних систем.

Екологізація економічних систем є характерним виявом формування нового типу суспільства, заснованого на ноосферних принципах функціонування – інформаційного або постіндустріального. Суспільство «нового зразка» починає не лише усвідомлювати згубний вплив не до кінця продуманої економічної політики, котра в добу індустріалізації мала на меті максимізацію прибутків без врахування шкоди навколишньому природному середовищу, а й продукує ідеї та робить поступові кроки на шляху зменшення екодеструктивного впливу людини на довкілля. Отже, простежується епохальний перехід від людини економічного зразка до людини творчої, котра усвідомлює, що суто гонитвою за збільшенням прибутків добробуту не досягти, бо суспільство такого типу мислення де-факто живе за рахунок прийдешніх поколінь.

Епохальний перехід від індустріального суспільства до постіндустріального тісно переплітається з процесом злиття національних економік до загальносвітової системи – процесом глобалізації. Глобалізація є потужним та досить суперечливим явищем. У наукових колах не вщухають дискусії стосовно позитивних на негативних сторін цього явища.

Проблема впливу глобалізації на екологізацію економічних систем є не менш важливою та багатогранною, ніж самі процеси екологізації та глобалізації, однак лівова частка наукових досліджень акцентує лише на природоохоронних процесах. Це зумовлює об'єктивну необхідність розгляду даного виду проблем саме у царині економічної теорії і крізь призму постіндустріальної теорії – інституційний підхід. Такий підхід збагатить методологію економічної теорії і сприятиме удосконаленню політики, спрямованої на взаємодію економічної та екологічної систем.

Загалом, проблеми економічних систем аналізували й досліджують нині такі вітчизняні економісти, як В.Базилевич, Г.Башнянин, А.Бєбєло, О.Бєляєв, О.Вєклич, Б.Гаврилишин, А.Гальчинський, В.Геєць, І.Грабинський, Н.Гражевська, А.Гриценко, М.Згуровський, В.Кириленко, В.Кравців, Б.Кульчицький, Я.Кульчицький, П.Леоненко, І.Малий, В.Марцин, Л.Мельник, І.Михасюк, В.Осецький, С.Панчишин, Ю.Пахомов, І.Полулях, І.Помінова, Ж.Поплавська, А.Поручник, В.Сацик, С.Степаненко, І.Тивончук, Ю.Туниця, Т.Туниця, А.Філіпенко, О.Черепніна, А.Чухно, Г.Шевченко, Б.Шевчик, П.Юхименко та ін.

Серед зарубіжних учених, які вивчали й досліджують сьогодні проблеми економічних систем, необхідно назвати А.Сміта, К.Маркса, Дж.Кейнса, Ф.Гаєка, Дж.Гелбрейта, В.Росту, В.Ойкєна, П.Сємюєлсона, Д.Бєла, Е.Тофлера,

П.Грегорі, Р.Стюарта, Ф.Прайора, М.Борнштейна, А.Гікса, Т.Яноскі, Я.Корнаї, Р.Кауфмана, С.Гагарда, Н.Спулбера Р.Карсона, Дж.Сакса, А.Аслунда, М.Шніцера, Дж.Стігліца, П.Гола, Д.Соскайса, Е.Глезера, Б.Ебінгхауса, А.Шляйфера, М.Кастельса, С.Роузфілда, Т.Коваліка, Г.Колодка, Б.Вінярського, Т.Качмарека, П.Залєву, В.Іноземцева, А.Колганова, О.Бузгаліна та ін.

Незважаючи на особливу актуальність проблеми екологізації економічних систем, залишаються відкритими питання про:

– теоретико-методологічні аспекти аналізу процесу екологізації сучасних економічних систем;

– обґрунтування інституційних засад екологізації сучасних економічних систем в умовах посилення глобалізаційних процесів;

– необхідність максимального врахування у сучасній економічній теорії екоцентристської системи цінностей, ідеї так званої «зеленої економіки», що повинно відобразитися й у відповідній державній політиці, спрямованій на забезпечення стійкого розвитку суспільства під впливом екологізації економічних систем;

– необхідність та напрями перегляду, переосмислення фундаментальних методологічних положень економічної теорії під впливом посилення екологізації сучасних економічних систем;

– обґрунтування напрямів трансформації економічної системи України у контексті посилення її екологізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження тісно пов'язане з науково-дослідною роботою кафедри економічної теорії економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка і виконане відповідно до науково-дослідної теми «Ринкові та інституційні механізми розвитку господарської системи України», затвердженої Міністерством освіти і науки України (номер державної реєстрації 0114U000872) та кафедри економічної теорії факультету управління фінансами та бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка і виконане відповідно до науково-дослідної теми «Проблеми соціально-економічного розвитку України в умовах євроінтеграції», затвердженої Міністерством освіти і науки України (номер державної реєстрації 0117U000896).

Об'єкт дослідження – процеси екологізації економічних систем в умовах посилення глобалізації.

Предмет дослідження – особливості та суперечності інституційних засад природоохоронної діяльності у сучасних економічних системах.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є усебічний аналіз змісту і конкретних форм екологізації розвинутих економічних систем та обґрунтування інституційних механізмів екологізації економічної системи України.

Для досягнення поставленої мети довелось вирішити низку конкретніших завдань:

- розкрити еволюцію поглядів на економічні системи у світовій економічній науці;
- дослідити інструментарій дослідження сучасних економічних систем;
- з'ясувати суть інституційного підходу до дослідження процесів екологізації економічних систем в умовах глобалізації;
- обґрунтувати суть екологізації економічних систем як об'єктивного процесу їхніх докорінних змін в умовах посилення глобалізаційних процесів;
- проаналізувати стан і соціально-економічні наслідки екологізації економічних систем;
- виявити вплив глобалізації на екологізацію економічних систем;
- окреслити можливості удосконалення інституційних механізмів для прискорення екологізації розвинутих та неусталених економічних систем в умовах глобалізації;
- запропонувати напрями трансформації економічної системи України у контексті посилення її екологізації.

Методи дослідження. Основу дисертаційного дослідження складає комплексний, системний підхід до розуміння економічних систем як складних утворень в умовах посилення їх екологізації під впливом глобалізації, котрий дав змогу розкрити особливості різних економічних систем в умовах екологізації і глобалізації та визначити ефективні економічні моделі у XXI столітті. Окрім цього, у дослідженні застосовано методи: наукової абстракції та історичний метод (для дослідження еволюції поглядів на економічні системи у світовій економічній думці), порівняльного аналізу (для виявлення спільних та відмінних рис у процесі екологізації економічних в умовах посилення глобалізаційних процесів), теоретико-логічний (для пошуку закономірностей та тенденцій розвитку економічної системи України на основі порівняння різних моделей розвитку економічних систем), діалектичний (для дослідження економічних систем через розгляд впливу на них процесів екологізації та глобалізації), індукції та дедукції (для дослідження впливу процесів екологізації та глобалізації на розвиток сучасних економічних систем), емпірично-історичний (для об'єктивної оцінки конкретних фактів, що мали місце в економічній та політичній історії задля формування соціально-економічних висновків, котрі б дали змогу прогнозувати тенденції розвитку економічних систем у сучасних умовах їх функціонування).

Інформаційною базою дисертаційного дослідження стали сучасні концепції теорії порівняльних економічних систем, праці вітчизняних та зарубіжних учених, інформаційні матеріали, опубліковані у статистичних та періодичних виданнях України і світу, ресурси Інтернету та ін.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. Науково обґрунтовані результати проведеного автором дослідження допомогли розв'язати важливе наукове завдання – обґрунтування інституційних засад екологізації сучасних економічних систем в умовах посилення глобалізаційних процесів. Вирішення його у дисертації представлено сукупністю нових теоретичних і методологічних наукових положень, висновків та рекомендацій, наукова новизна яких полягає у наступному.

Вперше:

– на рівні дисертаційного дослідження обґрунтовано інституційні засади екологізації сучасних економічних систем в умовах посилення глобалізаційних процесів, суть котрих полягає у регулятивній ролі держави та міжнародних організацій щодо охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної рівноваги, турботи про майбутні покоління на основі безперервного пропагування і утвердження прогресивних екологічних цінностей, формування належної екологічної свідомості та екологічної культури.

Удосконалено:

– інструментарій порівняльного аналізу сучасних економічних систем в умовах посилення їх екологізації та глобалізації. В ході дослідження доведено, що формування інструментарію повинно здійснюватись на основі міждисциплінарного підходу задля якомога повнішого розкриття всієї палітри суспільного буття;

– підходи до обґрунтування значущості теорії інформаційного (постіндустріального) суспільства в процесі дослідження сучасних економічних систем, згідно з якими вона вважається глобальною методологічною парадигмою на початку третього тисячоліття. Доведено, що подальші дослідження спрямовані на виявлення теоретико-методологічних засад порівняння сучасних економічних систем в умовах посилення глобалізаційних процесів доцільно здійснювати крізь призму теорії постіндустріального суспільства, де ключову роль відведено інформації та знанням як необмеженим чинникам розвитку економічних систем;

– наявну концепцію Екологічної Конституції Землі, зокрема, модель структури органів ООН, покликаних сприяти реалізації положень ЕКЗ. З метою інституційного забезпечення Екологічної Конституції Землі пропонуємо сформуванню наступну систему органів контролю за дотриманням задекларованих у ЕКЗ норм економічної діяльності національних і міжнародних виробничих структур: Раду з екологічної безпеки та сталого розвитку, Міжнародну організацію з питань екології та сталого розвитку, Міжнародний екологічний фонд, Міжнародний екологічний трибунал.

Набули подальшого розвитку:

– дослідження економічних систем крізь призму екологічного імперативу в умовах посилення глобалізаційних процесів;

– теоретико-методологічні підходи до типізації сучасних економічних систем в умовах їх екологізації, глобалізації та формування знанневого суспільства, суть якого полягає у здійсненні типологізації економічних систем з урахуванням не лише економічних критеріїв, а й параметрів усіх сфер буття суспільства для побудови економіки ноосферного зразка та формування знанневого суспільства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що отримані теоретичні положення та методологічні підходи дисертаційного дослідження можна використовувати у навчальному процесі, зокрема при написанні підручників, розробленні спецкурсів з економічної теорії,

економічної політики, а також можуть бути враховані та використані вищими органами державної влади у процесі державного будівництва і формування національної економічної системи України для обґрунтування оптимальної стратегічної економічної моделі України та вибору вектора трансформації її економічної системи у XXI ст. Основні положення та результати дисертації використовують у навчальному процесі на факультеті управління фінансами та бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка для розроблення методичного забезпечення та під час викладання курсів «Мікроекономіка» та «Макроекономіка» (довідка №2320-4 від 01.07.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, у якій висвітлені теоретико-методологічні підходи, що належать особисто автору. У дослідженні містяться ті положення, висновки і пропозиції, які сформулював особисто здобувач наукового ступеня. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використані лише ті ідеї, які є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження, його ключові положення були висвітлені на звітних науково-практичних конференціях викладачів та аспірантів економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, I-шій Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Управління інноваційними процесами в економічній системі України» (Львів, 2014), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософсько-психологічні аспекти духовності: соціально-економічні трансформації та відродження національної гідності» (Львів, 2015), XXIII-ій Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України» (Львів, 2016), III-ій Міжнародній науковій інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Стратегічні орієнтири розвитку економіки України» (Львів, 2017), XXIV-ій Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України» (Львів, 2017), Міжнародній науково-практичній конференції «Аналіз сучасних підходів до ефективного використання потенціалу економіки країни» (Дніпро, 2017).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковані у 12 наукових працях, загальним обсягом 4,9 друк. арк., з яких авторів належить 4,8 друк. арк., у тому числі 6 у наукових фахових виданнях, з них 1 у співавторстві, 1 у зарубіжному виданні, 6 публікацій за результатами участі у міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (221 найменування), 8 додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 171 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, визначено наукову новизну

отриманих результатів, їх практичне значення, відображено апробацію та публікації результатів дослідження.

У першому розділі дисертаційної роботи **«Теоретико-методологічні передумови дослідження сучасних економічних систем»** проаналізовано еволюцію поглядів на економічні системи у світовій економічній науці, розглянуто інструментарій дослідження сучасних економічних систем та з'ясовано суть інституційного підходу до дослідження процесів екологізації економічних систем в умовах глобалізації.

У процесі дослідження поглядів на економічні системи у вітчизняній та зарубіжній філософсько-економічній думці виявлено, що для більшості підходів характерним є розгляд економіки як системи, котра перебуває у взаємозв'язку та взаємодії з іншими сферами суспільства. У соціо-філософських концепціях економіки вона розглядається у сукупності зі соціальним контекстом, де вагому роль відведено позаекономічним чинникам. Дослідження еволюції згаданих вище поглядів в історії економічної думки доводить, що сучасні концепції постіндустріалізму є синтезом ідей історичної школи політекономії соціального напрямку в економічній теорії, ідей та підходів еволюційної економічної теорії, інституціоналізму та ін.

Акцентовано на тому, що роль глобальної методологічної парадигми у XXI столітті виконує теорія постіндустріального суспільства, у зв'язку з чим доцільно подальше обґрунтування концептуальних засад сучасної філософії економічних систем та їх порівняльного аналізу в умовах екологізації та посилення глобалізаційних процесів здійснювати крізь призму теорії постіндустріального суспільства, котра передбачає трактування інформації та знань як необмежених чинників розвитку сучасних економічних систем.

Комплексний системний підхід до розуміння економічних систем як поліелементних утворень, що визначають структуру суспільного ладу є тією теоретико-методологічною основою, котра дає змогу повністю розкрити суть сучасних економічних систем, провести їх порівняльний аналіз в умовах посилення глобалізаційних процесів і екологізації економіки та виявити тенденції їх розвитку у XXI столітті.

Дисертант обґрунтовує тезу, що комплексний системний підхід до дослідження економічних систем має базуватися на інтеграції наукового знання як економічних, так і інших соціально-гуманітарних наук. Це зумовлено тим, що одним з ключових елементів дослідження економічних систем є людина у процесі еволюції економічних систем, зміни системи панівних суспільних цінностей та суспільних інституцій, іншими словами зміни самого соціуму. Тому обґрунтованим вважаємо використання у процесі дослідження методів, які широко застосовуються в економіці, політології, соціології та інших соціально-гуманітарних науках, що дасть змогу об'єктивніше та скрупульозніше дослідити сучасні економічні системи.

На основі проведеного дослідження сформульовано авторське трактування поняття «система», під котрим пропонуємо розуміти множину елементів, окремих частинок, які пов'язані між собою, структурованих, логічно упорядкованих, котрі, об'єднуючись у єдине ціле, формують нову якість. Такого

роду підхід дасть змогу не лише виявити та описати взаємозв'язки між елементами у системі, а й виділити з усієї їх множини ті, котрі є системоутворювальними.

Розглянувши та проаналізувавши різні теоретико-методологічні підходи до дослідження сучасних економічних систем, поділяємо думку, що найбільш конструктивним в умовах посилення глобалізації та об'єктивної необхідності екологізації економічних систем є діалектичний синтез еволюційної економіки та неінституціоналізму, котрий дає змогу поєднати інструменти та переваги еволюційної економіки як методу та враховувати всі засоби інституційного наукового підходу.

Зазначено, що економічна система постійно перебуває у процесі взаємодії з іншими природними системами. Отже, у процесі цієї взаємодії здійснюються взаємовпливи природи, економічної системи та суспільства. Безпосереднє природне середовище справляє суттєвий вплив на світогляд людей, їх психологічний стан та культуру, котра є результатом еволюції у природному середовищі існування людей.

Визначено суть поняття «інституційний підхід до дослідження процесів екологізації економічних систем в умовах глобалізації», котре, на наше переконання, полягає у регулятивній ролі держави та міжнародних організацій щодо охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної рівноваги, турботи про майбутні покоління на основі безперервного пропагування і утвердження прогресивних екологічних цінностей, формування належної екологічної свідомості та екологічної культури.

Виходячи з тієї обставини, що екологізація економічних систем є характерною домінантою їх трансформації та початку третього тисячоліття, розглядаємо ступінь екологізації як новий критерій порівняльного аналізу сучасних економічних систем.

У другому розділі дисертаційного дослідження **«Екологізація економічних систем як пріоритетна домінанта їх трансформації на зламі тисячоліть»** з'ясовано суть процесу екологізації економічних систем в умовах посилення глобалізаційних процесів, проаналізовано стан і соціально-економічні наслідки екологізації економічних систем та обґрунтовано впливи глобалізації на екологізацію економічних систем.

Виходячи з беззаперечності факту взаємодії людини і природи, поділяємо думку, що найбільш доцільним у процесі дослідження та порівняльного аналізу сучасних економічних систем є використання діяльнісного підходу, який варто скорегувати з урахуванням екологізації та посилення глобалізаційних процесів. Цей підхід продиктований часом, об'єктивною потребою відходу від антропоцентристського підходу у взаємодії людини і природи та становлення нового типу взаємодії, що ґрунтуватиметься на економічній та екологічній культурі нового рівня, філософії пріоритету екологічних цінностей та екологічної відповідальності.

Акцентовано увагу на наявності глибоких суперечностей між традиційною ринковою економікою та екологічними вимогами. Висловлено

переконання, що побудована на постіндустріальній парадигмі економічна теорія стає теоретико-методологічною основою формування екологічної економіки як галузі знань, котра слугує відображенням екологічного імперативу в економічній теорії.

З'ясовано, що процеси взаємодії людини та природи характеризуються закономірностями, котрі не можна звести суто до природних чи суто суспільних. У зв'язку з цим доцільно говорити, що відносини між суспільством та природою, соціально-екологічні відносини, є надзвичайно важливими та посідають чільне місце у системі економічних відносин суспільства. Обґрунтовано тезу, що природні умови та безпосереднє природне середовище здійснюють істотний вплив на світогляд людей, їх психологічний стан та культуру.

Запропоновано власне трактування поняття «екологізація економічних систем», під яким пропонуємо розуміти підвищення рівня екологічної ефективності економічних систем у процесі їх трансформації через становлення сучасної екологічної та економічної культури, усвідомлення екологічної відповідальності кожного члена суспільства, формування та утвердження сучасних екологічних цінностей, створення відповідної нормативно-правової та інституційної бази задля досягнення паритету відносин у тріаді людина-господарство-природа в умовах обмеженості природних ресурсів та загострення глобальних екологічних проблем.

Зазначено, що виховання та декларативні заходи не дозволяють повною мірою перебороти суперечності між матеріальними інтересами виробника та потребами суспільства у природозбереженні, вони мають доповнюватись продуманою екологічною політикою держави. Фундаментом запропонованої екологічної політики має стати система законів, котра б робила економічно менш вигідним екстенсивне використання природних ресурсів. У зв'язку з загостренням глобальної екологічної кризи, простежується розширення інструментів екологічної політики, котрі широко використовуються у розвинутих та неусталених економічних системах задля зменшення антропогенного тиску на навколишнє природне середовище (рис 1).

Рис. 1. Ключові інструменти екологічної політики

Джерело: складено автором.

З'ясовано, що світ вступив у нову еру розробки екологічної політики, заснованої на емпіричних даних з охорони природного середовища. Вимірювання та аналіз тенденцій і поступу у питанні охорони навколишнього природного середовища є основою ефективності екологічної політики. Відзначено вагу та особливу актуальність, запропонованого Центром екологічної політики і права при Єльському університеті (Yale Center for Environmental Law and Policy) у співпраці з низкою незалежних міжнародних експертів, комбінованого показника – Індексу екологічної ефективності, котрий вимірює досягнення країни з позиції стану екології та управління природними ресурсами на основі 22 показників у 10 категоріях.

Проаналізований у цьому розділі досвід екологізації розвинутих та неусталених економічних систем демонструє позитивні зрушення у напрямку зменшення екодеструктивного впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище. Зменшення екодеструктивного впливу на природу є одним із чинників позитивних соціальних змін у суспільстві.

У процесі дослідження виявлено, що сучасна неоліберальна глобалізація є досить суперечливим явищем, котрому притаманні як позитивні, так і негативні сторони. Позитивна сторона глобалізації виявляється у перспективах, котрі вона відкриває для людства, зокрема можливості для розвитку суспільства, засновані на розповсюдженні та освоєнні знань, технологій, інформації; використання переваг міжнародного поділу праці та виробничої кооперації тощо; з іншого боку, вона великою мірою сприяє зростанню навантаження на навколишнє природне середовище. Однак глобалізація є не лише загрозою для можливості задоволення екологічних потреб суспільства, її позитивна роль виявляється у сприянні консолідації зусиль світової громадськості у сфері збереження та поліпшення довкілля.

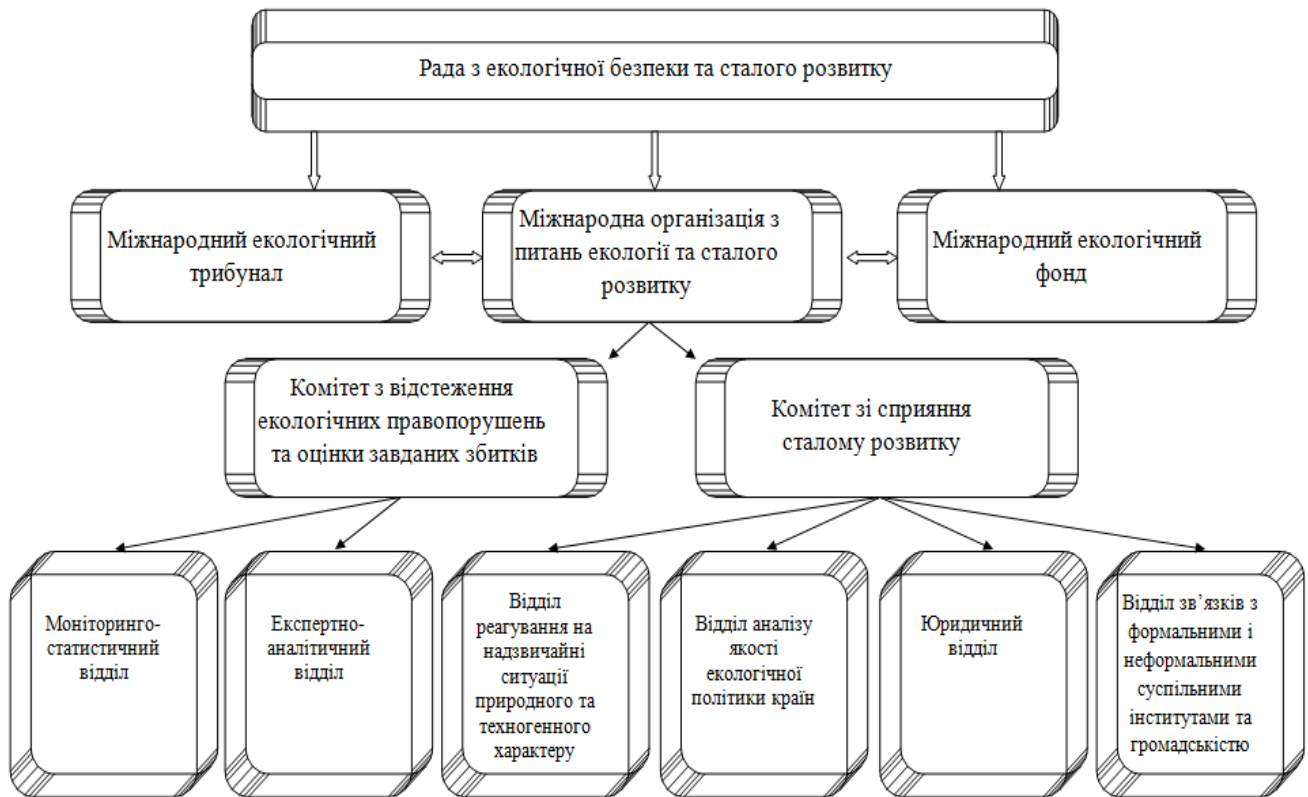
У третьому розділі дисертаційного дослідження **«Перспективи екологізації економічних систем в умовах посилення глобалізаційних процесів»** запропоновано способи удосконалення інституційних механізмів для прискорення екологізації розвинутих та неусталених економічних систем в умовах глобалізації і на основі проаналізованих потенційних напрямів трансформації економічної системи України виокремлено ті, котрі найприйнятніші, на думку автора, беручи до уваги сучасні умови функціонування вітчизняної економічної системи.

У цьому розділі доведено необхідність перетворення складного і досить суперечливого процесу глобалізації в інституційно оформлений та свідомо спрямований процес, котрий базуватиметься на засадах рівноправного діалогу таких сфер як економіка, суспільство та природа.

Обґрунтовано необхідність створення глобального еколого-правового акту – Екологічної Конституції Землі, завданням якого стало б визначення обов'язкових норм поведінки у стосунках між суспільством та природою в усіх країнах світу.

Задля інституційного забезпечення Екологічної Конституції Землі запропоновано сформуванню низку органів контролю за дотриманням задекларованих у ній норм економічної діяльності національних та

міжнародних виробничих структур, а саме: Раду з екологічної безпеки та сталого розвитку, Міжнародну організацію з питань екології та сталого розвитку, Міжнародний екологічний фонд, Комітет з відстеження екологічних правопорушень, Міжнародний екологічний трибунал, Комітет зі сприяння сталому розвитку (рис. 2).

Рис. 2. Структура органів ООН, покликаних сприяти реалізації положень ЕКЗ

Джерело: складено автором.

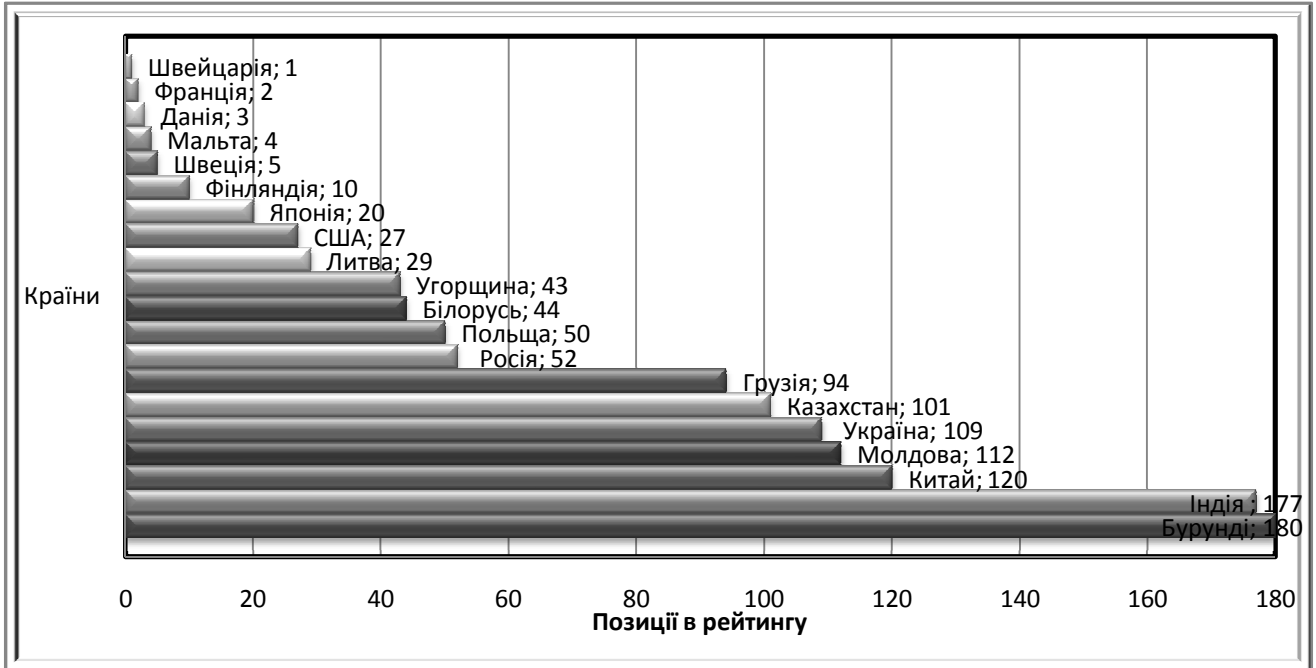
Пропонований інституційний механізм, на думку дисертанта, сприятиме прискоренню екологізації розвинутих та неусталених економічних систем в умовах посилення глобалізаційних процесів, що позитивно позначиться на екологічній ситуації загалом, створенні умов для ефективного використання, збереження та відтворення природних ресурсів, зменшенні навантаження на екосистему Землі через провадження ощадливих методів природокористування, оптимізації структури економіки як кожної окремої країни, так і світової економіки, стимулюватиме економічну зацікавленість у раціональному використанні природних ресурсів тощо. Ядром цього інституційного механізму виступає Екологічна Конституція Землі.

Запропоновано авторське трактування поняття «національна економіка». Під національною економікою доцільно розуміти відносно автономну економічну систему суверенної держави, котра забезпечує задоволення інтересів та потреб своїх громадян, створює передумови для розвитку економічної системи та її інтеграції у світовий економічний простір з умовою зміцнення економічної безпеки держави.

Обґрунтовано твердження, що економіку України поки зарано називати національною в повній мірі, вона лише стала на шлях свого розвитку. При

цьому виявлено низку об'єктивних і суб'єктивних чинників, що здійснюють значні впливи на трансформацію економіки України.

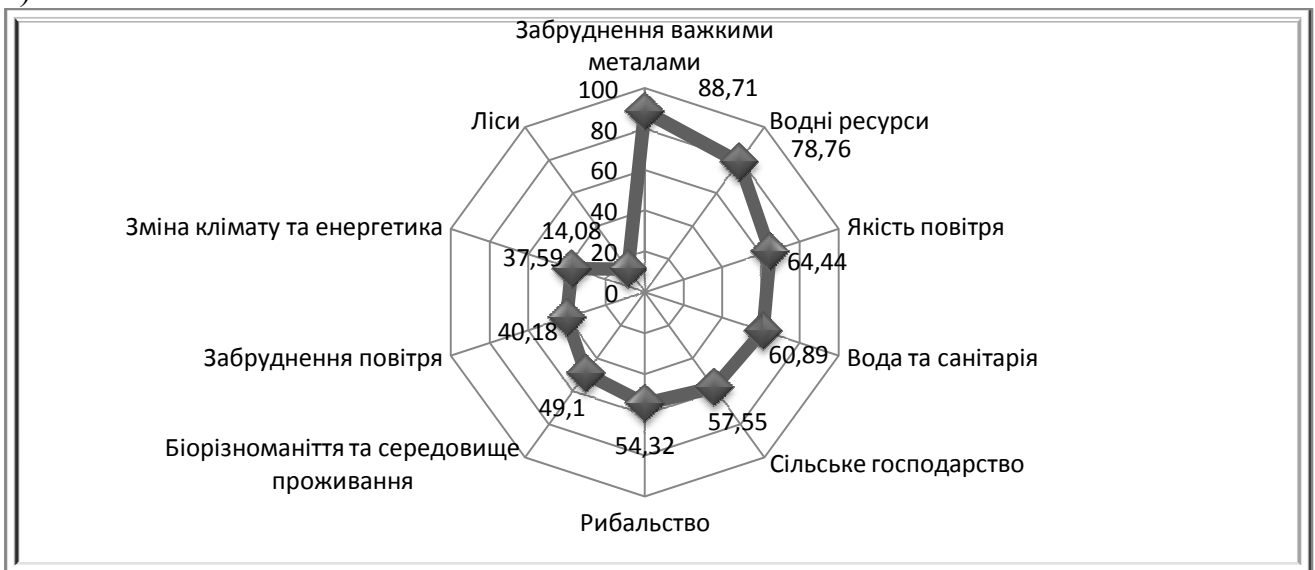
Зазначено, що Україна володіє значними запасами природних ресурсів, однак про раціональність їх використання говорити не доводиться. Цю обставину засвідчують низькі рейтингові позиції України за Індексом екологічної ефективності (рис. 3).

Рис. 3. Рейтингові позиції України та деяких країн світу за Індексом екологічної ефективності у 2018 році

Джерело: побудовано автором за Environmental Performance Index 2018.

В Україні, на думку дисертанта, простежується яскраво виражена екологічна криза, зумовлена свідомим ігноруванням законів розвитку та відтворення природно-ресурсної системи держави, що засвідчує значення 10-ти ключових категорій Індeksu екологічної ефективності України у 2018 році (рис. 4).

Рис. 4. Значення 10 ключових категорій Індeksu екологічної ефективності України у 2018 році

Джерело: побудовано автором за Environmental Performance Index 2018.

З'ясовано, що серед науковців нема єдності у виборі найбільш прийнятної та ефективної стратегічної моделі для України на початку ХХІ ст. Одні відстоюють переконання щодо необхідності орієнтації на французьку економічну модель, інші – шведську чи німецьку. Дисертант переконаний в тому, що інтегральна модель соціально-економічного ладу України повинна увібрати в себе усе розмаїття сучасного цивілізаційного процесу і, одночасно, опиратись на власну господарську структуру, економічну та екологічну культуру, її порівняльні і конкурентні переваги, враховуючи при цьому національні історичні, економічні, соціальні особливості та об'єктивну необхідність переходу на ноосферні принципи господарювання.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення важливого наукового завдання – обґрунтування інституційних засад екологізації економічних систем в умовах посилення глобалізаційних процесів, що знайшло відображення в удосконаленні та доведенні необхідності запровадження до наукового обігу низки економічних категорій, розкритті черговості парадигм порівняння економічних систем та, зокрема, змісту нової удосконаленої постіндустріальної парадигми порівняльного аналізу систем. На основі проведеного дослідження сформульовано висновки і пропозиції, котрі відображають вирішення сформульованих у вступі завдань відповідно до поставленої мети. Зокрема, проведене дослідження дало змогу зробити такі висновки:

1. Теорія постіндустріального (інформаційного) суспільства виконує нині роль глобальної методологічної парадигми. У зв'язку з цією обставиною, обґрунтування теоретико-методологічних засад порівняльного аналізу економічних систем в умовах їх екологізації та глобалізації має здійснюватись саме крізь призму теорії постіндустріального суспільства, де провідну роль відграють необмежені чинники розвитку сучасних економічних систем – інформація та знання. Ключовим критерієм цивілізаційного прогресу у цьому випадку є людина творча (*homo creator*), а визначальним показником порівняльного аналізу економічних систем – становище людини у суспільстві.

2. Інструментарій порівняльного аналізу економічних систем в умовах посилення їх екологізації та глобалізації, на нашу думку, повинен базуватись на інтеграції наукового знання як економічних, так і інших соціально-гуманітарних наук. Порівняльний аналіз сучасних економічних систем доцільно здійснювати на основі діалектичного синтезу еволюційної економічної теорії та неоінституціоналізму.

3. Інституційний підхід до дослідження процесів екологізації економічних систем в умовах глобалізації полягає у регулятивній ролі держави та міжнародних організацій щодо охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної рівноваги, турботи про майбутні покоління на основі безперервного пропагування і утвердження прогресивних екологічних цінностей, формування належної екологічної свідомості та екологічної культури.

4. Суттєвий недолік наявних (традиційних) підходів до трактування економічних систем полягає у відсутності врахування націленості економічних систем на формування інформаційного суспільства та процесів екологізації систем в умовах посилення глобалізаційних процесів. Трактування та порівняльний аналіз сучасних економічних систем обов'язково необхідно розглядати як діалектичну єдність панівних цінностей, інституцій, соціальної, правової, екологічної та освітньої систем, науки та самої економічної системи з притаманною їй системою економічних відносин.

5. Діяльнісний підхід, скоригований з урахуванням екологізації та посилення глобалізаційних процесів, котрий зумовлений об'єктивною потребою переходу від антропоцентристського підходу у взаємодії людини і природи та становлення нового типу взаємодії, заснованого на економічній та екологічній культурі якісно нового рівня, філософії пріоритету екологічних цінностей та екологічної відповідальності кожного члена суспільства.

6. У порівняльному аналізі економічних систем доцільно використовувати позаекономічні, духовні чинники. Неформальні інституції, екологічна та економічна культури відіграють вагомую роль у розвитку сучасних економічних систем в умовах їх екологізації та глобалізації. Зроблено наголос на необхідності перегляду та вдосконалення поняттєвого апарату економічної теорії, котрий сьогодні обов'язково повинен враховувати екологічний імператив.

7. Під «екологізацією економічних систем» доцільно розуміти підвищення рівня екологічної ефективності економічних систем у процесі їх трансформації через становлення сучасної екологічної та економічної культури, усвідомлення екологічної відповідальності кожного члена суспільства, формування та утвердження сучасних екологічних цінностей, створення відповідної нормативно-правової та інституційної бази задля досягнення паритету відносин у тріаді людина-господарство-природа в умовах обмеженості природних ресурсів та загострення глобальних екологічних проблем. Необхідна трансформація складного і досить суперечливого процесу глобалізації у інституційно оформлений та свідомо спрямований процес, котрий ґрунтуватиметься на принципах паритету відносин у тріаді людина-господарство-природа.

8. Посилення екологізації та зростання впливу глобалізаційних процесів на економічні системи зумовлюють необхідність розширення критеріїв типізації економічних систем за рахунок індикаторів екологізації, глобалізації та критеріїв інтелектуального спрямування, котрі б візуалізували націленість економічних систем на формування інформаційного суспільства.

9. Завдання Екологічної Конституції Землі полягає у визначенні обов'язкових норм поведінки у взаємовідносинах між суспільством та природою. Інституційне забезпечення цього глобального акту передбачає створення низки органів контролю за дотриманням задекларованих в ньому норм економічної діяльності національних та міжнародних виробничих структур, зокрема: Ради з екологічної безпеки та сталого розвитку, Міжнародної організації з питань екології та сталого розвитку, Міжнародного

екологічного фонду, Міжнародного екологічного трибуналу. Пропоновані дії, на наше переконання, у своїй сукупності сприятимуть прискоренню екологізації розвинутих та неусталених економічних систем в умовах глобалізації.

10. Порівняльний аналіз сучасних економічних систем дає змогу виявити найефективніші, соціально зорієнтовані, інноваційні моделі соціуму, котрі б відповідали викликам ХХІ століття та повною мірою враховували процеси посилення екологізації, інтелектуалізації, глобалізації за одночасного гарантування дотримання прав і свобод людини.

11. Авторське трактування поняття «національна економіка» полягає в тому, що це відносно автономна економічна система суверенної держави, котра забезпечує задоволення інтересів та потреб своїх громадян (у тому числі екологічних), створює передумови для розвитку економічної системи та її інтеграції у світовий економічний простір з умовою зміцнення економічної безпеки держави.

Економіку України поки зарано називати національною в повній мірі, тому що вона лише стала на шлях свого розвитку. При цьому виявлено низку об'єктивних і суб'єктивних чинників, що здійснюють значний вплив на трансформацію економіки України, серед яких чільне місце посідають: 1) розпад Радянського Союзу; 2) суттєва залежність від іноземної допомоги; 3) значна сировинна та енергетична залежність; 4) наявність значного тіншового сектора економіки; 5) повільний хід ринкових перетворень; 6) неузгодженість відносин між законодавчою та виконавчою гілками влади; 7) політична нестабільність; 8) «кумівство» та корумпованість в усіх гілках влади; 9) особливості українського менталітету; 10) військова агресія з боку Російської Федерації тощо.

12. Акцентовано увагу на наявності в Україні значних запасів природних ресурсів, однак про раціональність їх використання говорити немає підстав. Дисертант вважає, що в Україні простежується яскраво виражена екологічна криза, зумовлена свідомим ігноруванням законів розвитку та відтворення природно-ресурсної системи держави. Дисертант переконаний, що стратегічним національним пріоритетом екологічно збалансованого розвитку повинна стати екологізація економічного та суспільного буття.

Потенційний напрям трансформації економічної системи України вбачаємо у формуванні інтегральної моделі соціально-економічного ладу, котра вбере в себе все розмаїття сучасного цивілізаційного процесу та одночасно спиратиметься на власну господарську структуру, економічну та екологічну культуру, її порівняльні і конкурентні переваги, враховуючи при цьому національні історичні, економічні, соціальні особливості та об'єктивну необхідність переходу на ноосферні принципи господарювання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Онуфрик І.П., Табачук А.Я. Економічне зростання, сталий розвиток та українські реалії. *Науковий вісник НЛТУ України*. Львів, 2009. Вип. 19.7. С. 180-186 (0,479 д.а.; особистий внесок здобувача (0,408 д.а.)).

2. Табачук А.Я. Роль держави у сучасних економічних системах в умовах їх екологізації та глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. Львів, 2016. Вип. 26.6. С. 45-49 (0,351 д.а.).

3. Табачук А.Я. Екологізація економічних систем як об'єктивний процес їхніх докорінних змін на початку третього тисячоліття. *Науковий вісник НЛТУ України. Серія економічна*. Львів, 2017. Вип. 27 (2). С. 29-33 (0,64 д.а.).

4. Табачук А.Я. Коротко про інструментарій дослідження сучасних економічних систем. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Львів, 2017. Вип. 52. С. 126-130 (0,597 д.а.).

5. Табачук А.Я. Інституційний підхід до дослідження процесів екологізації економічних систем в умовах посилення глобалізації. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2017. Вип. 4 (10). С. 7-11 (0,614 д.а.).

Статті у іноземних виданнях:

6. Табачук А.Я. Стан і соціально-економічні наслідки екологізації економічних систем. *European Cooperation*. Warsaw, 2017. Vol. 8(27). P. 63-77 (1,16 д.а.).

Публікації у інших виданнях:

7. Табачук А.Я. Екологізація економічної системи України шляхом державного стимулювання інноваційного розвитку. *Управління інноваційними процесами в економічній системі України*: матеріали І-шої міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Львів, 2014. С. 130-131 (0,183 д.а.).

8. Табачук А.Я. Екологізація економіки в умовах посилення глобалізації. *Філософсько-психологічні аспекти духовності: соціально-економічні трансформації та відродження національної гідності*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів, 2015. С. 204-206 (0,226 д.а.).

9. Табачук А.Я. Роль держави в сучасних економічних системах *Актуальні проблеми функціонування господарської системи України*: матеріали ХХІІІ-тої міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Львів, 2016. С. 156-157 (0,151 д.а.).

10. Табачук А.Я. Екологізація як стратегічний орієнтир розвитку економіки України. *Стратегічні орієнтири розвитку економіки України*: матеріали ІІІ-ї міжнародної наукової інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Львів, 2017. С. 86-87 (0,189 д.а.).

11. Табачук А.Я. Економічна та екологічна культура як вагомий чинник взаємодії суспільства і природи. *Актуальні проблеми функціонування господарської системи України*: матеріали ХХІV-тої міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Львів, 2017. С. 131-132 (0,193 д.а.).

12. Табачук А.Я. Екологізація та глобалізація як ключові домінанти трансформації сучасних економічних систем. *Аналіз сучасних підходів до ефективного використання потенціалу економіки країни: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Дніпро, 2017. С. 9-10 (0,132 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Табачук А.Я. Інституційні засади екологізації економічних систем в умовах посилення глобалізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2019.

У дисертаційній роботі розглянуто теоретико-методологічні передумови дослідження сучасних економічних систем. Досліджено еволюцію поглядів на економічні системи у світовій економічній науці, розглянуто інструментарій дослідження сучасних економічних систем та з'ясовано суть інституційного підходу до дослідження процесів екологізації економічних систем в умовах глобалізації. Обґрунтовано тезу, що теорія постіндустріального суспільства на початку третього тисячоліття де-факто є глобальною методологічною парадигмою.

З'ясовано суть процесу екологізації економічних систем в умовах посилення глобалізаційних процесів, проаналізовано стан і соціально-економічні наслідки екологізації економічних систем та обґрунтовано вплив глобалізації на екологізацію економічних систем.

Запропоновано напрями удосконалення інституційних механізмів для прискорення екологізації розвинутих і неусталених економічних систем в умовах глобалізації та на основі проаналізованих потенційних шляхів трансформації економічної системи України, виокремлено ті, котрі найприйнятніші, беручи до уваги сучасні умови функціонування вітчизняної економічної системи.

Ключові слова: економічна система, екологізація економічних систем, глобалізація, інституційний підхід, постіндустріальне суспільство, ноосферні принципи господарювання, економічна культура, екологічна культура, сталий розвиток, еколого-економічні відносини, Екологічна Конституція Землі.

АННОТАЦИЯ

Табачук А.Я. Институциональные основы экологизации экономических систем в условиях усиления глобализации. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория и история экономической мысли. Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2019.

В диссертационной работе рассмотрены теоретико-методологические предпосылки исследования современных экономических систем. Исследована эволюция взглядов на экономические системы в мировой экономической науке,

рассмотрен инструментарий исследования современных экономических систем и выявлена сущность институционального подхода к исследованию процессов экологизации экономических систем в условиях глобализации. Обоснован тезис, что теория постиндустриального общества в начале третьего тысячелетия де-факто является глобальной методологической парадигмой.

Выяснена сущность процесса экологизации экономических систем в условиях усиления глобализационных процессов, проанализированы состояние и социально-экономические последствия экологизации экономических систем, и обосновано влияние глобализации на экологизацию экономических систем.

Предложены направления усовершенствования институциональных механизмов для ускорения экологизации развитых экономических систем в условиях глобализации, и на основе проанализированных потенциальных путей трансформации экономической системы Украины выделены те, которые являются наиболее приемлемыми, учитывая современные условия функционирования отечественной экономической системы.

Ключевые слова: экономическая система, экологизация экономических систем, глобализация, институциональный подход, постиндустриальное общество, ноосферные принципы хозяйствования, экономическая культура, экологическая культура, устойчивое развитие, эколого-экономические отношения, Экологическая Конституция Земли.

ABSTRACT

A. Ya. Tabachuk. Institutional Bases of the Economic Systems Ecologization under the Conditions of Globalization Reinforcement. – Qualification scholarly paper as manuscript.

Ph.D. Theses in Economic Sciences in the specialty 08.00.01 – Economic Theory and History of Economic Thought. Lviv Ivan Franko National University. – Lviv, 2019.

The Ph.D. Thesis considers the theoretical and methodological preconditions of the modern economic systems research. The evolution of the views of economic systems in the world economic science is studied, the instrumentarium is considered of studying the modern economic systems and the essence is clarified of the institutional approach to the research of the processes of economic systems ecologization under the globalization conditions, which, to our point of view, is constituted by the regulating role of the state and international organizations as to the environment protection, rational utilization of natural resources, insurance of the ecological balance, care about the future generations on the basis of the uninterrupted promulgation and establishment of the progressive ecological values, formation of the appropriate environmental awareness and environmental culture.

The thesis is explained that the theory of post-industrial society at the beginning of the third millennium is de-facto global methodological paradigm. It was proved that it would be reasonable to conduct further researches aimed at finding the theoretical and methodological grounds of the comparison of modern economic systems under the conditions of the globalization reinforcing processes through the prism of the theory of post-industrial society, where the key role is plaid by the

information and knowledge, as by the unrestricted factors of the economic systems development.

The essence of ecologization of economic systems under the conditions of the globalization processes reinforcement is clarified, the condition and socio-economic consequences of the economic systems ecologization are analyzed and the influence of globalization on the economic systems ecologization is grounded.

The focus is made on the presence of great discrepancies between the traditional market economy and environmental challenges.

The conviction is grounded that the natural conditions and direct natural environment have an essential impact on the people's world view, their psychological condition and culture.

The ways of improvement of the institutional mechanisms for the facilitation of the developed economic systems ecologization under the globalization conditions are suggested.

The necessity is grounded of the creation of the global environmental and legal act – Ecological Constitution of Earth the task of which would be the determination of mandatory norms of behavior in the relations between the society and nature in all countries of the world.

For the purpose of the institutional insurance of the Ecological Constitution of Earth it was suggested form the set of authorities realizing the control over the declared regulations of the economic activity of national and international production structures, mainly: The council for the environmental security and stable development, International organization for the environmental issues, International Ecological Fund, Committee for tracing the environmental offenses, International Ecological Tribunal, Committee for the stable development facilitation.

Based on the analyzed potential directions of the transformation of the economic system of Ukraine the most acceptable once are outlined, taking into account the modern conditions of the functioning of the national economic system.

The belief is expressed that the integral model of the socio-economic system of Ukraine should incorporate all diversity of the modern civilization process, and, simultaneously, rely upon its own economic structure and economic culture, its comparative and competitive advantages, taking into account the national historical, economic, social peculiarities and objective necessity of shifting to the noospheric economy-management principles.

Key words: economic system, ecologization of economic systems, globalization, institutional approach, post-industrial society, noospheric economy-management principles, economic culture, ecological culture, stable development, ecological and economic relations, Ecological Constitution of Earth.